

Ի ՎԵՐՋԻՆ ՕՐ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ

— ՆՈՒԱԳ —

Զըւարճախառն աւարտեցաւ ամսոյս այս վերջ .
Զովացեալ գետն առատաջուր զափամբք ըստերջ .
Երկինք ամպովք պըճնազարդեալ լըրթագոյն թոյր ,
Ուստի 'նդ երեկս ածէր արեւ զոսկի 'ի սփիւռ :
Ալիք գետոյն խառն ընդ մեղոյշ որպէս կերպաս
Աղնիւ անկեալ մանուշկագոյն 'ի փայլ աննուաղ ,
Անթիւ բըզէտ ցուցանէին մուսլ և պայծառ
Հանգէպ մըտից Արեգական անդր 'ի կատար :
Յայս նոր տեսիլ չքնաղ բնաւին աչք ոչ յագին ,
Նարօտաներկք հանճարարուեստք նկարել կամին ,
Եւ ցանցընկէցք գետոյն ձըկունս վարմեն փայլուն ,
Զոր բերեն ալք 'ի պէսպէս խաղս և կամ 'ի հուն ,
Ոչ թասելով գոյ՝ այլ անձայն սուրայ զեղու
Յոռոգանել յանդ և յայդի զխորիսխ մեղու :

Հ. Ար. Ճ.



ՀԻՆԳ ՇԱՐԱԹ ՕԴԱՊԱՐԿԻ ՄԷՁ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՐԻՑ ԱՆԳՂԻԱՑԻՈՑ
ՅԱՓՐԻԿԷ

(Տես երես 49 :)

Երբ խարոյկը բոլորովին մաշեցաւ ,
Ճոյ մէկէն փութաց ծակին մէջէն մո-
խիւրն ու կայծերը դուրս հանելու . յե-
տոյ փղի մսին կտորները հօտաւէտ խո-
տերու մէջ պլլելով՝ այն նորահնար փը-
ռան մէջ , որ աղէկ ջերմութիւն կը պա-
հէր , զետեղեց ու վրան տաք մոխիր
լեցընելով ծածկեց : Յետոյ բոլորովին
վրան ուրիշ երկրորդ խայրոյկ մը վա-
ռեց , որ երբ այրելով սպառեցաւ , մի-
ւը ինչպէս պէտք էր եփուած էր :

Այն ատեն կերակուրը փռէն հանեց
և այն ախորժակ գրգռող միսը կանաչ
տերևներու մէջ դնելով , փառաւոր մար-
գագետնին վրայ սեղանը պատրաստեց .
պաքսիմատ , օղի , սուրճ , մինչև մերձա-
կայ առուակին յստակ ու զով ջուրն
խսկ չմոռցաւ :

Անանկ պատրաստուած կերակուրը
մարդուն աչքը կը զուարթացընէր . այլ
ճոյ մտքովը գուշակելով թէ որչափ ա-
խորժելի պիտի դար կերողաց , սրտո-
վը՝ առանց հպարտութիւն զգալու՝ կ'ու-
րախանար :

— Ահաւասիկ ճամբորդութիւն մը ,
կ'ըսէր շարունակ ինքնիրեն , առանց
յոգնութեան կամ երկիւղի . ճաշը ժա-
մանակին պատրաստ , անկողին մը մըշ-
տընջնաւորապէս առկախեալ . ալ աս-
կէ աւելի մարդ ինչ կրնայ պահանջել :

Եւ հանդերձ այսու ամենայնիւ, այդ պարոն ֆէննըտի հետերնիս գալ չէր ուզեր:

Միւս կողմանէ տղոգոր Ֆէրկըսըն օղապարիկը ուշի ուշով կը քննէր: Գուն տը այն պատահարէն վնասուած չէր երևնար. կերպասը և կոշիկը քաշայն զարմանալի կերպով դիմացեր էին. գետնին արդի բարձրութիւնը առնելով, և գետնին վերելական ուժը հաշուելով, դտաւ, գոհութեամբ սրտի, որ ջրածնին քանակը մի և նոյն էր. մինչև ցայն վայր պատեանը բոլորովին անթափանցելի մնացեր էր:

Հինգ օրուրնէ ՚ի վեր միայն ճանապարհորդը Զանգիպար կղզին թողուցած էին. քեմիքսանիս գեռ ձեռք զարկած չէին. պաքսիմատի և պահծու մսի պաշարները գեռ ևս երկայն ճանապարհորդութեան մը համար կը բաւէին, և միայն ջուրը հարկ եղեր էր նորոգելու:

Խողովակները և գալարափողը աղէկ վիճակի մէջ կ'երևնային. իրենց քառուկէ յօդուածոց պատճառաւ՝ օդապարիկին ամեն ճօճմանց կրցեր էին դիմանալ:

Տղոգորը իր քննութիւնը լմնցնելէն ետեւ, սկսաւ իր յիշատակագրութիւնն ները կարգի դնել: Շրջակայ դաշտօրէից աղէկ ստորագրութիւն մը ըրաւ, որուն մէջ չմոռցաւ յիշելու ոչ այն ընդարձակ մարգագետինն՝ որուն վրայէն մարդուն աչքը կը կորսուէր, ոչ քաւաւտորնեքոշ անտառը, և ոչ այն հրէշաւոր փղին զիակը՝ որուն վրայ օդապարիկը անշարժ կեցեր էր:

Քէննըտի ալ իր երկու ժամը լմնցնելէն ետեւ տրցակ մը պարարտ կաքաւներ ձեռքը բռնած և տեսակ մը անտիլլայի զիստ մը՝ ետ դարձաւ: Ճոյ մէկէն ինքզինքը պատրաստական ցրցուց պաշարին յաւելուածը պատրաստելու:

— Սակայն ճաշը պատրաստ է, կանչեց զուարթ ձայնով մը:

Այն հրաւերքին վրայ մէկէն երեք ճանապարհորդը կանաչագոյն մարդին վրայ նստեցան, փղին ոտքերն ու պատիճը սքանչելի համեղ գտան. դար-

ձեալ ըստ սովորականի, Անգղիոյ բարօրութեւ բաժակ քամեցին, և ապա հաւանաւ ծխախոտին բոյրը առաջին անգամ այն զեղեցիկ երկիրը հոտոտեց:

Քէննըտի չորս մարդու տեղ կ'ուտէր, կը խմէր ու կը խօսէր. ալ զինին գլուխը զարկեր էր, այնչափ որ իր բարեկամ տղոգորին առաջարկեց նոյն անտառին մէջ բնակութիւն հաստատելու. հեշտ էր տերևներով խրճիթ մը շինել, անով նոյն տեղն ափրիկեան Ռոպէն սոներու աղգերը կրնային սկզբնաւորել:

Առաջարկը անկէ աւելի հետեանք մը չունեցաւ, թէպէտ և ճոյ Ուրբաթ ըլլալու անձնամատոյց կ'ըլլար:

Շրջակայքը անանկ խաղաղ և անբնակ կ'երևնային, որ տղոգորը միտքը դրաւ գիշերը վար գետինը անցընելու. ճոյ մէկէն կրակէ բոլորակ մը շինեց, որ գազանաց գէմ՝ անհրաժեշտ պատնէշ մըն էր. բորենիք, քուկուարք, չաքաք, փղի մսին հոտը առնելով, բոլոր գիշերը տեղոյն չորս կողմը թափառեցան: Անանկ որ ֆէննըտի բռնադատուեցաւ քանի մը անգամ քարապիննան յանդուգն այցելուաց վրայ պարպելու. սակայն վերջապէս գիշերը առանց չար պատահարի մ'անցաւ:

ԳԼՈՒԽ ԺԸ.

Քարակվայն. — Ուրբեռնի լիւր. — Կղզիի մը մէջ գիշեր մը. — Հասարակածը. — Լճին անցքը. — Սաւանքները. — Երկրի տեսարանը. — Նեղոսի ակունքը. — Պեկկա կղզին. — Անտեա Տեպոնոյի ձեռագիրը. — Անգղիական նշանադրումներով վրանը:

Յաջորդ օրը ժամը հնգին չուելու պատրաստութիւնները սկսան տեսնել: Ճոյ բարեբաղդաբար կայինը դտած ըլլալով փղին ժանիքները ջախջախեց. և վիկտորիան այն արգելքէն ազատելով՝ քաշեց տարաւ ճանապարհորդները, տասներութ մղոնի երազութեամբ գէպ ՚ի հիւսիսային արևելք քայլընկնելով:

Տղոգորը առջի գիշերը խնամք ունեցեր էր աստեղաց բարձրութենէն իր ճամբուն ուղղութիւնը չափելու: Գի-

տէր որ Հասարակածէն վար 20 40' լայնութեան տակ կը դառնուէր, որ է ըսել հարիւր վաթսուոն աշխարհագրական միոն հեռու. շատ մը գեղերու վրայէն անցնելով փոյթ չըրաւ ամենեւին ժողովրդոց հանած աղաղակներուն. այլ ընդհանուր տեսութեամբ այն երկիրն երունկազմութեան երևոյթը նշանակեց: Ռուպէմպէյի զառիվերը անցաւ, որ Ուզակարայի գագաթանց պէս խիստ է, և քիչ մը ետքը 'ի Դէնկայ, ֆարակ վայի լեռանց շղթաներուն սկզբնական առաջը տեսաւ, որոնք ըստ իր կարծեայն, 'ի հարկէ Լուսնին լեռներէն առաջ կու գան:

Քաֆուրոյէն, որ երկրին վաճառականաց էական տեղին է, վերջապէս հորիզոնի վրայ այնչափ փնտռած լիճ տեսաւ, զոր Սբէք գնդապետը 1858ին օգոստոսի 3ին տեսեր էր:

Սամուէլ Ֆէրկըսըն ասոր վրայ զգածուեցաւ. իր քննիչ ճանապարհորդութեան նպատակներէն մէկին հասնելու վրայ էր, և դիտակը ձեռքը բռնած և ոչ անկիւն մը կը կորսնցընէր այն խորհրդաւոր երկրին, որ աչքին տեսութեանը առջին այսպէս կը ներկայանար:

Իրեն ներքեւ ընդհանրապես սպառած երկիր մըն էր. հազիւ թէ ասդիս անդին լեռանց մէջ մշակած խորշեր կ'երևային. գիտինք, որ միջին բարձրութեամբ լեռներու գագաթներով ցրցընած էր, լճին մօտ տափակ երևոյթ մ'ունէր. փոխանակ բրինձի՝ դաշտերը դարիով մշակած էին. հոն տեղուանքը ջրախոտի մշակութիւնն ալ ուռճացած կը տեսնուէր, ուստի տեղացիք իրենց գինին կը շինեն. իսկ միւսին ուր վայրենի տունկ մըն է և սրճի տեղ կը ծառայէ՝ առատաբար մշակուած էր: Քարակվայի մայրաքաղաքը յիսունի չափ խրճիթներէ կը բաղկանար, որոնց ծածքը ծաղկած խողանով շինուած էր:

Դիւրին էր տեսնել այն թուխ դեղին դունով և բաւական գեղեցիկ ցեղի մարդիկը, որ ապշած՝ դունտին կը նայէին: Կանայք՝ արտաքոյ կարգի մարմնեղ, այն ուռճացեալ արտօրէից մէջ դժուար

րաւ կը քալէին. տղերքը իր ընկերաց զարմանքը գրգռեց ըսելով որ այն գիւրութիւնը՝ տեղացւոց շատ յարգի բլաւով, կաթի մածոյց ուտելով կը ստանային:

Կէսօրուան դէմ վիկտորիան լայնութեան 10 45' տակ կը դառնուէր. ժամը մէկին հովը զինքը դէպ 'ի լիճը կը մղէր:

Այս լճին անունը, Սբէք գնդապետը Նիանզա՝ վիկտորիա կոչեր էր: Այս տեղ անոր ունեցած լայնութիւնը իննը սուն միոնի չափ կար. հարաւային ծայրը գնդապետը կողիններու խումբ մը դտեր էր, որոնց Պէնկալի արշիպեղապոս անունը դրաւ: Իր քննութիւնները մինչև Մուանզա, արևելեան ափին կողմը, յառաջ տարաւ, ուր տեղի սուլտանը զինքը սիրով ընդունեցաւ: Լճին այս մասին յատակագիծը եռանկիւնաչափութեամբ հանեց, այլ չկրցաւ նաւակ մը դտնալ որ կարենայ դիմացն անցնել կամ Ուքէրէուէ մեծ լիճը տեսնելու երթալ. այս բաղմամարդ լիճը երեք սուլդաններու իշխանութեանը հպատակ է, և տեղատուութեան ժամանակ կարծես թէ թերակողի մըն է:

Վիկտորիան լճին աւելի հիւսիսային կողմին վրայ կը քալէր, 'ի մեծ կսկիծ տղերքին, որ անոր ստորին շրջակայքը քննելու կը փափաքէր: Եղբրքները փըշուտ թուփերով ու խճողած մացառներով ծածկած կ'երևնային, որոնք փայլուն թխադոյն մթեղներու անհուն բաղմութեան տակ՝ անյայտ կ'ըլլային. այս երկիրը ոչ բնակած էր և ոչ բնակելի. ձիագետիներու խումբերը կը տեսնուէին որ եղէգնուտներու մէջ անյայտ կ'ըլլային, և կամ լճին ճերմակագոյն ջրերուն տակ կը ծածկուէին:

Լիճը վերէն տեսնողին, արևմտեան դին անանկ լայն հորիզոնով մը կ'երևնար, որ ծով կը նմանէր. երկու կողմի ափանց մէջ հեռաւորութիւնը այնչափ է, որ անկարելի է հաղորդակցութիւններ հաստատել. միւս կողմանէ

1 Նիանզա լիճ կը նշանակէ:

նաև ստէպ սատարիկ ալէկոծութիւններ
կը հանդիպին, որովհետեւ այդ բարձր
և ամեն կողմէն անսլառասպար երկրին
վրայ ապականարար քամիները բռնու-
թեամբ կը շնչեն:

Տորդորը դժուարաւ գունտին ուղղու-
թեանը կ'առաջնորդէր. կը վախնար
դէպ 'ի արևելք քշուելու. այլ բարե-
բաղդարար հովու հոսանք մը զինքը
ուղղակի դէպ 'ի հիւսիս մղեց, անանկ
որ իրիկուան ժամը վեցին վիկտորիան
պզտի անբնակ կղզիի մը վրայ դադա-
րեցաւ, 0° 30' լայնութեան և 32° 52'
երկայնութեան, ծովեզերքէն քսան մը
դոն հեռի:

Ճանապարհորդը ծառի մը վրայ խա-
րխիւր հաստատելու յաջողեցան, և հո-
վը իրիկուան դէմ դադարած ըլլալով,
իրենց խարսխին վրայ հանդարտարար
մնացին: Գետինը իջնալ և ոչ մտածե-
լու բան էր. վասն զի հոս ալ, ինչպէս
Նիանդայի ամիունքը, մթնոլորտ լե-
զէտները իբր խիտ ամպ երկրին երեսը
կը ծածկէին: Իսկ ճոյ որ ծառ իջերէր խա-
րխիւր հաստատելու համար, երբ նա-
ւակ դարձաւ՝ մթղանց խայթուածներու
նշաններով ծածկուած էր. սակայն ա-
մենին կիրք չըցցուց, որովհետեւ բնա-
կան բան կը համարէր զայն մթղանց
բնաւորութեան: Ի վերայ այսր ամենայ-
նի տորդորը կըցածին չափ չուանր ար-
ձըկեց, որպէս զի այն անգութ միջատ-
ներէն՝ որ սուլելով վեր ելլել սկսեւ էին՝
աղատի:

Տորդորը՝ լճին բարձրութիւնը ծո-
վուն երեսէն վեր՝ Սրիք գնդապետին
հաւասար գտաւ, այսինքն երեք հազար
հօթը հարիւր յիսուն ոտք:

— Ահա ուրեմն կղզիի մը մէջ ենք,
ըսաւ ճոյ, որ ձեռքերը փրցընելու չափ
ինքզինքը կը քերէր:

— Ասոր չըջանը շուտ մը կընայինք
ընել, պատասխանեց օրսորդը. այլ այդ
սիրուն միջատներէն զատ, ուրիշ կեն-
դանի էակ մը ամենին չըտեսնուիր:

— Այդ կղզիներն որ լճին երեսը
ցրցընած է, պատասխանեց տորդոր

Ֆէրկըսըն, ճշգիւ ըսելով ուրիշ բան չեն
եթէ ոչ ընկղմած բլուրներու զազաթ-
ներ. սակայն այս պատասպարանք դըտ-
նելու շատ բարեբաղդ ենք, որովհետեւ
լճին ամիունքը բնակող ժողովուրդները՝
ամենավայրագ են: Հնազ հանգչեցէք,
որովհետեւ երկինք մեզի խաղաղ գիշեր
մը կ'աւետեն:

— Միթէ դու Սամուէլ, պիտի չը-
հանգչիս:

— Ոչ, անկարելի է որ աչքս կարե-
նամ խփել: Մտածութիւններս թոյլ
չեն տար ինծի քուն ըլլալու. վաղը,
բարեկամք, եթէ հովը յաջող չնչէ, շի-
տակ դէպ 'ի հիւսիս պիտի քալենք,
և թերեւ նեղոսի ակունքը գտնենք, որ
անանկ անթափանցելի դադանիք մը
մնացեր են: Այդպէս մօտ ըլլալով այդ
մեծ գետին ակունքներուն, անկարելի
է թէ կարենամ քուն ըլլալ:

Քէննըտի և ճոյ, որոնք ուսումնա-
կան հոգերէ այնչափ չէին նեղուեր,
շատ չուչացան խոր քուն մտնելու, մինչ-
դեռ տորդորը պահպանութեան ուշ կը
դնէր:

Ապրիլի 23ին ուրբաթ օրը, վիկտո-
րիան դորշապատ երկնից տակ՝ առա-
ւօտեան ժամը չորսին ճամբայ կ'ելլէր.
գիշերը հազիւ թէ փարատելու վրայ
էր, երբ յանկարծ ամենայն բան թանձր
միզի մը տակ կը ծածկուէր. սակայն
քիչ մը ետքը սաստիկ քամի մը ելլե-
լով՝ բոլոր այն մառախուղը ցրուեց:
վիկտորիան քանի մը վայրկեան աս-
դիս անդին այլ և այլ ուղղութեամբ նե-
տուեցաւ, բայց վերջապէս դէպ 'ի հիւ-
սիս տարուելով վեր բարձրացաւ:

Տորդոր Ֆէրկըսըն ուրախութենէն
ծափ կը զարնէր:

— Աղէկ ճամբու վրայ ենք, կանչեց:
կամ այսօր պիտի տեսնենք զՆեղոս, և
կամ ամենին տեսնալիք չունինք: Բա-
րեկամք, ահա հասարակածը կ'անց-
նինք, մեր կիսագունտը կը մտնենք:

— Ո՛հ, կանչեց ճոյ, ասկէց ուրեմն
կարծես որ հասարակածը կ'անցնի:

— Հոսկէց իսկ, տղաս:

— Շատ աղէկ, ուրեմն. քու թոյլ-
տուութեամբդ ինծի կ'երևայ որ ա-
ռանց ժամանակ կորսնցընելու պէտք
է բաժակի ողջոյնը տանք անոր:

Կը շարունակուի:

ՄԱՔ-ՄԱՌՆ

ԴՈՒՔՍ ՄԱՃԷՆ ԴԱՅԻ

Մաճէնդայի դուքսը քաջ զօրական մը
հանդիսացաւ բովանդակ իր կենացը մէջ,
և վերջին պատերազմին ատենն ալ ան-
մահական անուն թողուց, թէ և ան-
յաջող բազդ ունեցաւ: Կայսերական
Գաղղիոյ վերջին ահաւոր պատերազմը
տուաւ Սետանի մօտ, երեք օր շարու-
նակ զարմանալի ու տիտանական զօ-
րութեամբ կռուելով գերմանական պա-
տերազմափորձ և բազմաթիւ բանա-
կացը դէմ, Պաղէն Մարաշխտին հետ
միանալու վախճանաւ, որ արդէն ինքն
ալ Մէյցէն ելլելու փորձ կը փորձէր:
Բայց երկուքն ալ ձախորդ բախտի հան-
դիպեցան. պաշարուելով Մաք-Մաոն
յամենուստ թշնամոյն բանակէն, և
երրորդ օրն ինքը մահացու վիրաւո-
րուելով, որով անհնարին եղաւ Պաղէ-
նէ ալ օգնութիւնն ստանալ:

Մաք-Մաոն ծնաւ յամին 1808 յու-
լիսի 13, Սոնի և Լուարի կողմերը իր
ընտանեացը վերաբերող զղեկին մէջ:
Ինքը իռլանտացի հին և կաթողիկէ ըն-
տանեաց սերունդ է, որոնք Ստուառ-
դեանց իյնալէն ետքը Գաղղիոյ մէջ հաւ-
տատեր էին իրենց բնակութիւնը: Հայ-
րը Գաղղիոյ ծերակուտէն էր (pair de
France) և անձնական բարեկամ Կարո-
լոս Ժ Թագաւորին: Սկսաւ պատա-
նեակն Մաք-Մաոն իր զինուորական
հրահանգութիւնը վէրսայլի նախակըր-
թական դպրոցին մէջ, և կատարելա-
գործեց զայն Սէն Սիրի զինուորական
դպրատունը անցնելով յամին 1825,
ուսկից անցաւ սպայակուտին մէջ. և
յամին 1830 Ալճէրիի արշաւանաց մաս-
նակցեցաւ և փայլելով մէկէն իր զի-

նուորական զօրաւոր հանճարովը, քիչ
ժամանակուան մէջ այլ և այլ զօրապե-
տաց օգնական անուանեցաւ:

Յամին 1832 Ափրիկէէն դառնալով
Ալար զօրապետին օգնական եղաւ Ան-
վերսայի պաշարման ժամանակ: Գնդա-
պետ անուանելով 1833 տարւոյն վեր-
ջերը՝ նորէն Ալճէրի զրկուեցաւ, ուր
նշանաւոր հանդիսացաւ շատ մը պան-
ծալի գործերով, և մասնաւորապէս յա-
մին 1837 Կոստանդինայի յարձակման
ժամանակ: Հետզհետէ զինուորական
դասակարգութեան մէջ բարձրանալով
ցրցուցած քաջութեամբը, հազարա-
պետ անուանուեցաւ: 24 ապրիլի 1845,
ջոկատի զօրավար՝ 12 յունիսի 1848,
և վերջապէս զօրաբաժնի զօրավար՝ 6
յուլիսի 1852: Լէգէոնի պատուոյն մէջ
հետզհետէ բարձրացաւ իր արդեանցն
համար. սպայ՝ նոյեմբեր 1837, հրամա-
նատար՝ յուլիսի 1849, մեծ սպայ՝ օգոս-
տոսի 1853, և մեծ խաչ՝ սեպտեմբերի
1855, ու սինկղիտոս՝ 24 յունիսի 1856:
Մինչև 1855 Ափրիկէի բանակին մէջ
մնաց, ուր շատ մեծ անուն ստացաւ
այլ և այլ առթով և մասնաւորապէս
Մարոքի սահմանները դտնուող ցեղից
դէմ ըրած արշաւանօքը, երբ Օրան
դաւառին հրամանատարն էր:

Մաք-Մաոն խրիմի պատերազմին
ժամանակ Պոպէ զօրապետին բանա-
կին մէջ կը հրամայէր, որ սեպտեմբե-
րի 8ին իր զօրաց անհաւատալի քաջու-
թեամբը՝ յաջողեցաւ քանի մը վայրկե-
նի մէջ Մալաբոֆի ամրութեանց տի-
րելու, և երգումն ըրաւ մնալու հոն
մեռեալ կամ կենդանի, և դէմ կեցաւ
ժամերով Ռուսաց յետին յուսահատա-
կան յարձակմանցը. որոնք յոգնելով
անոր անտեղիտալի յամառութենէն՝
վերջապէս որոշեցին ետ քաշուիլ: Երբ
Գաղղիա դարձաւ, Կայսրը ի վարձ ի-
րեն այս փառացի գործոյն, Լէգէոնա-
կան պատուոյն մեծխաչ չքանչանով
պատուելէն զատ, ծերակուտի ալ ան-
դամ անուանեց՝ ինչպէս վերն յիշեցինք:
Յետագայ տարին Գապլիներուն դէմ
նորէն Ալճէրի զրկուեցաւ, և 1858ին